

ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πρόσωπα : Αντιγόνη, Ισμήνη
Χρόνος : Ήμερώματα. Την προηγούμενη νύχτα έληξε η πολιορκία της Θήβας από το στρατό των Αργείων, ο οποίος κι έφυγε. Αλληλοσκοτώθηκαν σε μονομαχία ο Πολυνείκης κι ο Ετεοκλής.
Τόπος : Οι πύλες των ανακτόρων της Θήβας.

Στ. 1-10 Η Αντιγόνη απευθυνόμενη στην αδελφή της με ιδιαίτερη τρυφερότητα (<<κοινόν αυτάδελφον Ισμήνης κάρα>>, σχήμα υπαλλαγής = κοινής αυτάδελφον, πλεονασμός = κοινόν αυτάδελφον) ανακαλεί στη μνήμη της τις συμφορές της οικογένειάς τους, ώστε να την κάνει να νοιώσει συναισθηματικά πιο κοντά της. Αναφέρεται σε μια διαταγή του Κρέοντα, του τωρινού βασιλιά, και ρωτά με επιμονή την Ισμήνη αν την άκουσε. Η συσώρευση των ερωτηματικών φανερώνει την ψυχική αναστάτωση της Αντιγόνης, την ανυπομονησία της και την αγωνία της. Υποδηλώνει τη δυναμικότητά της, το πάθος της και το ασυμβίβαστο του χαρακτήρα της.

Στ. 11-17 Η Ισμήνη εκφράζεται με επιφύλαξη και φόβο. Δεν γνωρίζει τίποτε για τη διαταγή. Απέναντι στο πάθος της Αντιγόνης αντιπαρατίθεται η απάθεια και η άγνοια της Ισμήνης. Αντιμετωπίζει μοιρολατρικά τα θλιβερά γεγονότα των τελευταίων ωρών, χωρίς διάθεση να επέμβει ή να αναλάβει πρωτοβουλία.

Στ. 18-19 Η Αντιγόνη επιβεβαιώνει την υποψία της ότι η αδελφή της είναι ανενημέρωτη σχετικά με τη διαταγή του Κρέοντα κι εκφράζει μια διάθεση μυστικοπάθειας. Δεν είναι τυχαίο που τη φώναξε έξω από το παλάτι. Θέλει να συζητήσουν μόνες. Πιθανόν να σκέφτηκε ότι για να πείσει την αδελφή της να θάψουν τον Πολυνείκη, θα πρέπει να ασκήσει πάνω της όλη της την επιρροή μακριά από ξένες επεμβάσεις.

Στ. 20 Η Ισμήνη θορυβείται από τη μυστικότητα και το συνωμοτικό ύφος της αδελφής της.

Στ. 21-38 Η Αντιγόνη αναπτύσσει το περιεχόμενο της βασιλικής διαταγής. Ο Ετεοκλής ως υπερασπιστής της πόλης θα ταφεί κανονικά και θα του αποδοθούν όλες οι πρέπουσες τιμές. Ο Πολυνείκης, όμως, θα μείνει άταφος, ως τιμωρία για την προδοσία που διέπραξε εις βάρος της πατρίδας του. Όποιος παραβεί την εντολή θα τιμωρηθεί με δημόσιο λιθοβολισμό. Σύμφωνα με αρχαία παράδοση τα σώματα των προδοτών

θάβονταν έξω από τα όρια της πόλης, για να μην αποτελούν μιάσμα γι' αυτήν. Το ίδιο υιοθετεί κι ο Πλάτων στους Νόμους του για όποιον σκοτώνει συγγενή του ή άνθρωπο της φυλής του. Επομένως, για τους Αθηναίους πολίτες-θεατές ήταν αναμενόμενο ότι το σώμα του Πολυνείκη θα εξοβελιζόταν από την πόλη της Θήβας και θα ενταφιαζόταν αλλού.

Το να μείνει άταφο αντιβαίνει στους θεϊκούς κι άγραφους νόμους. Η Αντιγόνη με εμφανή ειρωνεία αμφισβητεί την ορθότητα αυτής της διαταγής και φαίνεται ιδιαίτερος ενοχλημένη που ο Κρέων δεν αναλογίστηκε ότι ο Πολυνείκης έχει συγγενείς στη ζωή και δε θα αποδεχτούν τόσο εύκολα αυτή την αυθαίρετη διαταγή. Στους στίχους 33-34 προοικονομείται η είσοδος του Κρέοντα στη σκηνή, ο οποίος θα έρθει να εξαγγείλει ο ίδιος τη διαταγή - άρα της δίνει ιδιαίτερη σημασία κι ως εκ τούτου ο παραβάτης θα τιμωρηθεί σκληρά. Η Αντιγόνη προσπαθεί να εμπνεύσει στην αδελφή της το αίσθημα της ευθύνης για την ψυχή του αδελφού τους και το επιχείρημά της στους στ. 37-38 απευθύνεται στο ήθος της και στις αρχές της. Η αρχαϊκή αριστοκρατική ηθική επιβάλλει στους γόνους των ευγενών οικογενειών να επιδεικνύουν θάρρος, τόλμη κι αποφασιστικότητα σε κρίσιμες στιγμές.

Στ. 39-48 Αναπτύσσεται ζωνρή στιχομυθία ανάμεσα στις δύο αδελφές. Η καθεμιά παρουσιάζει τα επιχειρήματά της κι έτσι διαφωτίζεται το κοινό για το ήθος και τη διάνοια των ηρωίδων. Αρχικά στ. 39-40 η Ισμήνη εκφράζει την αμηχανία της και την ταραχή της μπροστά στην αποφασιστικότητα της αδελφής της. Με την παροιμιακή έκφραση υποδηλώνεται η στερεότυπη σκέψη της και η εμμονή της στην απραξία και στην παθητικότητα. Στο στ. 40 προοικονομείται η εξέλιξη του δράματος και η Αντιγόνη προτείνει ξεκάθαρα στην αδελφή της να θάψουν τον Πολυνείκη. Ζητά τη σωματική και ηθική επικουρία σ' αυτό το χρέος. Στο στ. 41 η Ισμήνη αρνείται επίμονα να συγκατατεθεί σε ένα παρακινδυνευμένο και παράνομο σχέδιο. Στο στ 42 η Αντιγόνη με μια εκφραστική χειρονομία προκαλεί την αδελφή της να αναλάβει τις ευθύνες της απέναντι στο νεκρό αδελφό τους. Η Ισμήνη όμως δεν μπορεί να παρακάμψει την εντολή του Κρέοντα, που γι' αυτήν αποτελεί απαράβατος κανόνας. Η Αντιγόνη, όμως, τονίζει το αδελφικό χρέος και την ηθική επιταγή απέναντι στο νεκρό Πολυνείκη. Η διστακτικότητα και η ατολμία της Ισμήνης προδιαγράφουν την απόφασή της.

Στ. 49-68 Σε έναν μακροσκελή μονόλογο η Ισμήνη επιχειρεί να μεταπείσει την αδελφή της και να τη γλιτώσει από περαιτέρω συμφορές. Τα επιχειρήματά της απευθύνονται περισσότερο στο συναίσθημα της Αντιγόνης. Μιλά με την κοινή λογική και παραθέτει όλες τις συμφορές των γονιών τους και δύο αδελφών τους, που χάθηκαν τόσο άδοξα. Η

Ισμήνη φαίνεται να μην είναι διατεθειμένη να συνεχίσει αυτές τις συμφορές, όποιο κι αν είναι το κόστος. Προτιμά μια ήρεμη κι άδοξη ζωή παρά την εκτέλεση του αδελφικού καθήκοντος και τις συνέπειες που αυτό συνεπάγεται. Η βασιλική εξουσία για την Ισμήνη είναι απαράβατη και τόσο δυνατή που δεν έχει νόημα να τα βάλει κανείς μαζί της. Οι γυναίκες έχουν γεννηθεί αδύναμες και υποδεέστερες των ανδρών, η μοίρα τους είναι η υποταγή και η ζωή τους συνώνυμη με τη στωικότητα και την καρτερικότητα. Άλλωστε και ως υπήκοοι ενός κράτους είναι υποχρεωμένες να υπακούουν και να ανέχονται χωρίς να αντιστέκονται. Σχετικά με το αδελφικό χρέος της, το μόνο που έχει να πει είναι ότι θα ζητήσει συγχώρεση επικαλούμενη το αδύναμο του χαρακτήρα και της φύσης της. Η Ισμήνη δεν αμφιταλαντεύτηκε ούτε για μια στιγμή στην απόφασή της. Περιχαρακωμένη στα πρότυπα και στα στερεότυπα της κοινωνίας της, δεν έχει ηθικό ανάστημα ούτε και νοιώθει άσχημα γι' αυτό. Είναι απόλυτα συμβιβασμένη με ό,τι η μοίρα της επιφυλάσσει, χωρίς να συνειδητοποιεί ότι έχει κι αυτή ευθύνη γι' αυτό που αποκαλεί μοίρα, αφού αποδεχόμενη πλήρως ό,τι της επιβάλλουν, δεν κάνει τίποτε για να την αλλάξει. Δε συναισθάνεται ούτε συμμαριζείται τις ανάγκες της αδελφής της. Είναι κλεισμένη στον κόσμο της και αντικρούει οτιδήποτε επιχειρεί να εισβάλει σ' αυτόν και να της προκαλέσει μια αναστάτωση.

Στ. 69-77 Η Αντιγόνη παραμένει ακλόνητη και αλύγιστη στην αρχική της απόφαση. Μάλιστα μετά από το <<κήρυγμα>> της αδελφής της νοιώθει τόσο απομονωμένη και προδομένη που είναι φυσικό να αντιδρά με άρνηση και απόρριψη οποιασδήποτε μορφής βοήθειας από την αδελφή της, αν άλλαζε τώρα γνώμη. Αφού μένει μόνη στην εκτέλεση αυτού του χρέους, πρέπει να αντλήσει δύναμη από το ίδιο το χρέος και από την ηθική ικανοποίηση που θα απολαύσει, όταν το ολοκληρώσει. Το μόνο που τη στηρίζει τώρα είναι η σκέψη και η αποδοχή του νεκρού αδελφού της. Αφού από τους ζωντανούς βρήκε άρνηση, στρέφεται στους νεκρούς, για να εξασφαλίσει ηθική υποστήριξη. Τα κίνητρα της Αντιγόνης είναι η αδελφική αγάπη και η θεϊκή επιταγή. Το οξύμωρο σχήμα του στ. 74 δηλώνει την αυθαιρεσία της εντολής του Κρέοντα. Παραβιάζοντας την εντολή της κοσμικής εξουσίας η Αντιγόνη υπακούει στους θεϊκούς νόμους, οι οποίοι είναι και οι μόνοι απαράβατοι.

Στ. 78-99 Η Αντιγόνη κατηγορήσε την Ισμήνη για περιφρόνηση των θεϊκών ιερών, αλλά εκείνη δικαιολογείται προφασιζόμενη τη φυσική της αδυναμία να εναντιωθεί στη βούληση των άλλων. Στο στ. 82 η Ισμήνη

εκφράζει τους φόβους της για την τύχη της αδελφής της, αλλά η Αντιγόνη στέκει αγέρωχη και την επιπλήττει. Ωστόσο η Ισμήνη της προτείνει να το κρατήσουν κρυφό, εκδηλώνει αυτή τώρα μυστικιστική διάθεση, όπως και η Αντιγόνη στο στ. 18-19. Αυτή τη φορά, όμως, η Αντιγόνη θέλει να το αποκαλύψει σε όλους. Μήπως έχουμε μια αντίφαση στη συμπεριφορά της, αφού στους στ. 18-19 δεν ήθελε να ακούσει άλλος τη συζήτηση με την αδελφή της και τώρα της λέει να τα πει σε όλους; Η αντίδραση της Αντιγόνης <<καταύδα>> μπορεί να ερμηνευθεί, μόνο αν αναλογιστούμε την ψυχολογική της κατάσταση. Ζήτησε τη βοήθεια της αδελφής της για ένα χρέος αδελφικό και ιερό και βρήκε άρνηση. Απομένει μόνη να εκτελέσει την πράξη της ταφής, που δεν τη θεωρεί ανίερη, οπότε και θα έπρεπε να κρατηθεί μυστική, αλλά σύμφωνη με τις θεϊκές εντολές και γι' αυτό δεν τη νοιάζει να το μάθουν όλοι. Αντιπαράκειται στη δειλία και μικροψυχία της αδελφής της με την αποφασιστικότητα της, που ξέρει ότι θα την οδηγήσει ακόμη και στο θάνατο. Η Ισμήνη δεν τολμά να πράξει σύμφωνα με ηθικές αρχές ενώ η Αντιγόνη ξέρει να ζει και να πεθαίνει, αν χρειαστεί, γι' αυτές. Επομένως, δεν υπάρχει αντίφαση στη συμπεριφορά της, γιατί στην αρχή της συνάντησής τους ήθελε να μιλήσουν μόνες, όχι από φόβο μήπως τιμωρηθεί για το σχέδιό της, αλλά για να πείσει την Ισμήνη να τη βοηθήσει στην ταφή του Πολυνείκη. Την αποσιώπηση της πράξης της τώρα τη θεωρεί προσβλητική, γιατί δεν είναι ντροπή ούτε ανίερο αυτό που θα κάνει.

Στο στ. 88 η Ισμήνη την κατηγορεί για ψυχρότητα μπροστά στο θάνατο που την περιμένει ως τιμωρία, αν θάψει τον Πολυνείκη. Είναι πράγματι τόσο σκληρή και ψυχρή η Αντιγόνη ή είναι οι περιστάσεις και η επιλογή της που την ωθεί σε μια τέτοια στάση; Από τη στιγμή που αποφασίζει να κάνει αυτό που θεωρεί χρέος της, θα ήταν ανακόλουθο με το χαρακτήρα της να αρχίσει το θρήνο και τη λιγοψυχία για το θάνατό της. Άλλωστε, αυτό θα γίνει παρακάτω στ. 891-925, όπου ο ποιητής θα έχει την ευκαιρία να δείξει και το ανθρώπινο πρόσωπο της Αντιγόνης. Τώρα όμως, η οικονομία του δράματος επιβάλλει το αγέρωχο και ακλόνητο φρόνημα για την Αντιγόνη, που χωρίς φόβο θα θάψει τον αδελφό της. Στο στ. 90 η Ισμήνη συμπεραίνει για την αδελφή της ότι αγαπά τα αδύνατα, έτσι το ήθος της φαίνεται απολύτως εναρμονισμένο με τα πρότυπα της εποχής. Η Ισμήνη είναι ρεαλίστρια, γιατί αποδέχεται την πραγματικότητα, ενώ η Αντιγόνη είναι ιδεαλίστρια, γιατί αγωνίζεται για τις ηθικές αρχές της.

Πριν την έξοδό της από τη σκηνή η Αντιγόνη με φανερή ειρωνεία στ. 95 εγκαταλείπει την Ισμήνη και την άτολμη φρόνησή της, ενώ εκείνη βαδίζει στο δρόμο που επέλεξε με πλήρη συνείδηση των συνεπειών στ. 96.

Η Ισμήνη αναγνωρίζει και θαυμάζει την έμπρακτη αγάπη της Αντιγόνης για τον αδελφό της στ. 99.

Σκιαγράφηση του ήθους των ηρωίδων

Το ήθος των ηρωίδων σκιαγραφείται από το Σοφοκλή με την τεχνική των *αντίθετων χαρακτήρων*. Οι δύο ηρωίδες αν και αδελφές με κοινά βιώματα και κοινές καταβολές, διαφέρουν στο χαρακτήρα και στη στάση που κρατούν απέναντι στην κοινωνική πραγματικότητα.

Η Ισμήνη αποτελεί τον αντιπροσωπευτικό τύπο της γυναίκας εκείνης της εποχής. Απολύτως υποταγμένη στον παθητικό ρόλο που της επιφυλάσσει η πατριαρχική κοινωνία, άβουλη και συμβιβαστική, αποδέχεται στωικά όλες τις συμφορές, με φανερή τάση προς τη μοιρολατρία και τη μεμψιμοιρία. Διστακτική και δειλή αρνείται να εναντιωθεί στη βούληση και την εξουσία των δυνατότερων από αυτήν ανδρών. Έχει προσαρμόσει τη ζωή της και τον τρόπο σκέψης της στα πρότυπα της εποχής και έχει ενστερνιστεί τα στερεότυπα και την επικρατούσα νοοτροπία. Ζητά μια ζωή ήσυχη, χωρίς ριψοκίνδυνα σχέδια, ακόμη κι όταν πρόκειται για την ψυχή του νεκρού αδελφού της. Στέκει αμήχανη και ταραγμένη μπροστά στην αποφασιστικότητα και το ακλόνητο φρόνημα της αδελφής της. Αντιμετωπίζει με ρεαλισμό, που πηγάζει από την πλήρη υποταγή της στην εξουσία των ανωτέρων, τη ζωή και αποφεύγει τα διλήμματα, έχοντας καθησυχάσει τη συνείδησή της με την πρόφαση ότι γεννήθηκε αδύναμη.

Η Αντιγόνη σκιαγραφείται με μια δύναμη και με ένα φρόνημα, που δεν ταιριάζουν σε γυναίκα της εποχής εκείνης. Είναι το άκρο αντίθετο της Ισμήνης. Ανήσυχη και δραστήρια, φροντίζει να πληροφορηθεί τη διαταγή του Κρέοντα και δε μένει άπραγη. Καταστρώνει αμέσως σχέδιο στο μυαλό της για την ταφή του αδελφού της και ζητά σύμμαχο στο πρόσωπο της αδελφής της. Ασυμβίβαστη και αποφασιστική, παίρνει το ρίσκο να αψηφήσει την εντολή του Κρέοντα, υπακούοντας στις ηθικές αρχές της. Θεωρεί ατιμωτικό για τον αδελφό της να μείνει άταφος και ντροπή για την ίδια να μην τον θάψει. Έχει ανεπτυγμένη την αίσθηση της ευθύνης απέναντι στα πρόσωπα του οικογενειακού της περιβάλλοντος και αποδέχεται το χρέος της ως μια πράξη ιερή, που την επιβάλλουν και οι θεοί. Έρχεται φυσικά σε σύγκρουση με το νόμο του Κρέοντα, πράγμα για το οποίο οι Αθηναίοι μπορεί να την έβλεπαν με δυσπιστία, αν αναλογιστούμε τη βαθιά πίστη τους στο νόμο της πολιτείας. Ωστόσο, ο Σοφοκλής θα διαλύσει αυτά τα συναισθήματα του κοινού, όταν φανεί το μέγεθος της αλαζονίας του Κρέοντα και θα καταξιωθεί στα μάτια τους η Αντιγόνη. Η Αντιγόνη τολμά να αμφισβητήσει τη <<νομιμότητα>> της εντολής του Κρέοντα, γιατί μένει πιστή στους άγραφους νόμους των θεών και στο

αδελφικό της χρέος. Διαπνέεται από ηθικές αρχές, που της δίνουν τη δύναμη να αντισταχθεί στη βούληση των δυνατοτέρων, πράγμα που αδυνατεί η Ισμήνη. Παρουσιάζεται χαρακτήρας ευθύς και ειλικρινής, καθώς απ' την αρχή εκφράζει ανοιχτά στην Ισμήνη τις προθέσεις της. Έχει πίστη και πάθος. Απέναντι στην αδελφή της εκφράζεται με ιδιαίτερη τρυφερότητα και στοργή στην αρχή, αλλά γίνεται σκληρή και ψυχρή, όταν νοιώθει να την εγκαταλείπει. Απογοητεύεται από την ατομία της αδελφής της και αποκτά αλαζονία, ως αντίδραση στην άρνηση της Ισμήνης. Θα πορευθεί μόνη και περήφανη σε ένα δρόμο που χάραξε με δική της επιλογή, μένοντας πιστή στις αρχές της.

Η διαγραφή αυτή των χαρακτήρων υπηρετεί με τον καλύτερο τρόπο τη *θεατρική σκοπιμότητα*. Στον πρόλογο του έργου πήραμε όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τα γεγονότα που προηγήθηκαν και προετοιμαστήκαμε για τα γεγονότα που ακολουθούν. Διαγράφηκε ο χαρακτήρας της Αντιγόνης, βασικής ηρωίδας του δράματος. Αντιπαρατέθηκε το ήθος της ξεχωριστής αυτής προσωπικότητας με τα κυρίαρχα ήθη της εποχής, που αντιπροσωπεύτηκαν από το πρόσωπο της Ισμήνης. Έτσι, θα παρουσιαστούν φυσικά και αναμενόμενα τα γεγονότα των επόμενων επεισοδίων. Προοικονομήθηκε η εξέλιξη της πλοκής με την απόφαση της Αντιγόνης να θάψει τον αδελφό της καθώς και η εμφάνιση στη σκηνή του Κρέοντα. Οι θεατές και οι αναγνώστες βίωσαν το αίσθημα της αγωνίας και προετοιμάστηκαν ψυχολογικά για την εξέλιξη και την κορύφωση του δράματος.

ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ
Μαρία Λαλέ